

MARJAN DOOM
HET MUSEUM VAN
DE TWIJFEL

D/2020/45/48 - ISBN 978 94 014 6577 9 - NUR 740

Vormgeving cover: Studio Lannoo

Vormgeving binnenwerk: Studio Lannoo

Zetwerk binnenwerk: Studio Lannoo

Illustraties: Pieter Willems

© De auteurs en Uitgeverij Lannoo nv Tielt, 2020.

Academia Press maakt deel uit van Lannoo Uitgeverij,
de boeken- en multimediodivisie van Uitgeverij Lannoo nv.

Alle rechten voorbehouden.

Niets van deze uitgave mag verveelvoudigd worden en
of openbaar gemaakt, door middel van druk, fotokopie,
microfilm, of op welke andere wijze dan ook, zonder
voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Academia Press

Coupure Rechts 88

9000 Gent - België

www.academiapress.com

KARAKTERS

Filosofie en literatuur in zakformaat

MARJAN DOOM
HET MUSEUM VAN
DE TWIJFEL

Een bescheiden manifest van
een wetenschapscurator

ACADEMIA
PRESS

Op de bus, van de bus: ladingen Aziatische toeristen strompelen blind achter de vlaggenstok van de gids door Vlaanderen. Hun tocht gaat van highlight naar highlight. Op zoek naar superlatieven in grootsheid en uniciteit. Verzadigd met friet en mayonaise, chocolade en misschien nog een degustatiebier erbovenop. De platitudes latend voor wat ze zijn, de verrassing moet groot geweest zijn toen in 2017 de fotolens in de kloostergang van de majestueuze Gentse Sint-Baafskathedraal plots iets anders ving dan een meesterwerk van de gebroeders Van Eyck. Groot was de verwondering bij de confrontatie met een walvis skelet, meer bepaald het skelet van een vinvis genaamd Leo.

In het teken van de viering van haar 200-jarig bestaan, had de UGent me een jaar eerder aangesteld als curator om haar academisch erfgoed in dialoog te brengen met het stedelijk weefsel waarmee ze is vergroeid. De universiteit wilde letterlijk naar buiten treden en voor een jaar in het dense cultuurnet van Gent haar onderkomen zoeken. Cultuurhuizen, waaronder de Sint-Baafskathedraal, werden aangeschreven en gevraagd om onderdak te bieden. Na enkele kennismakingsgesprekken met kanunnik Ludo Collin waarin ik initieel voorzichtig een kast met enkele memorabilia uit de universitaire collecties in een hoekje van de kathedraal voorstelde, voelden we beiden aan dat deze ingreep iets groter en grootser mocht ambiëren.

En zo werd enkele maanden later Leo's skelet in stukken in processie naar binnen gedragen.

In 2015 had ik zelf als morfooloog en dierenarts de autopsie en berging van het dier mee begeleid. Ik was toen niet aan mijn proefstuk toe. Leo was nummer 3 op mijn conto van grote walvisachtigen. En toch was ik overdonderd door zijn imposante lijf. Het blijft iets vreemdends hebben, de ontmoeting met een dier dat uit een fantasiewereld lijkt te spruiten. Des te meer omdat de walvis in de Gentse haven terechtkwam, letterlijk aan mijn achterdeur. Je mag honderden dissecties op dieren hebben uitgevoerd en dus de *rites de passage* al lang achter de rug hebben, maar het mes zetten in en de huid openrijten van zo'n prachtig wezen wekt iets onwezenlijks op, zelfs een soort schuldgevoel. Ook voor de wetenschapper wiens opdracht het is gegevens te verzamelen in *the bigger scheme of things*.

Een gevoel van onmacht omschrijft nog het best de emotie die het aanspoelen van deze mastodonten opwekt. Het is een menselijke respons die mogelijk zijn oorsprong vindt in vage herinneringen uit ons collectief geheugen waarbij tot in de middeleeuwen het aanspoelen van walvissen de dreiging van negatieve toekomstvoorspellingen inhield. Gestrande walvissen werden beschouwd als een vertoon van de duivel en een voorspelling van onheil en kwaad. De representatie van 'the

other'. Walvisbotten werden in de middeleeuwen wel eens bewaard in kerken. Het ophangen van de walvisbeenderen in religieuze context bood een herinnering, en indirect een waarschuwing, aan de aanwezigheid van het kwade op aarde. Zo kreeg het walvis skelet een haast moraliserende functie.

Het zou naïef zijn om deze denkpatronen uitsluitend als aanslibbingen van het verleden te zien. Ook vandaag leiden gebeurtenissen waarvoor we geen onmiddellijke verklaring hebben of die moeilijk vatbaar zijn, tot frustratie die zich eventueel vertaalt in negatieve reflecties. Nog steeds veroorzaakt het aanspoelen van een walvis ontzag en verwondering. Zulke fenomenale dieren kunnen in onze menselijke geest niet 'zomaar' stranden. Alleen al het feit dat we de behoefte hebben het dier een naam te geven (meestal de heilige van de dag), wijst op onze persoonlijke verbondenheid en een gevoel van verantwoordelijkheid. Klimaatopwarming, sonar en andere menselijke invloeden worden vaak als directe schuldige aangewezen. Wanneer de 'expert' ter plaatse niet onmiddellijk een verklaring kan bieden voor dit 'onrecht', wordt er snel een bedacht nog voor een autopsie is uitgevoerd. Het is als onderzoeker moeilijk mensen te overtuigen dat toeval en noodlot bestaan, en dat dieren ook op natuurlijke wijze ziek worden en verouderen, waardoor ze verzwakken en aanspoelen. Of, zoals in het geval

van deze jonge vinvis, Leo, dat het dier was aangevaren en dodelijk gewond door een vrachtschip. Stel je voor dat de dag voordien de kerncentrale in Doel was stilgelegd wegens storingen: onheilsprofeten zouden er naar alle waarschijnlijkheid mee aan de slag zijn gegaan.

Voorbarige verbanden en verklaringen willen zien is zeer menselijk en het is onderzoekers evenmin vreemd. Toch is het hun verantwoordelijkheid om los van, en zelfs tegen het menselijk intuïtief denken in gegevens te verzamelen om vervolgens plausibele hypothesen te formuleren en die met alle nuances en zelfs twijfels te communiceren. Meer nog: wetenschap moet onderzoekers de juiste instrumenten bieden om niet in de valkuil van de eigen ratio te stappen. Wanneer zo'n lichaam gestrand voor je voeten ligt met een grote gapende wonde, is zelfs voor ervaren wetenschappers de spontane neiging groot om de doodsoorzaak toe te schrijven aan het in het oog springend trauma. Al kan de wonde net zo goed postmortaal zijn veroorzaakt. Onderzoekers moeten voortdurend vechten om de eigen intuïtie niet voetstoots aan te nemen. Zo'n walvisskelet is dan ook een bijzonder aanschouwelijke manier om toeschouwers het wetenschappelijk proces en de noodzaak aan wetenschappelijke methodiek te laten ervaren. Zelf te laten voelen.

Wegens succes verlengd, zou Leo uiteindelijk een jaar in de kathedraal vertoeven. Ik ging regelmatig langs om het publiek te observeren. De reacties waren divers en uiteenlopend, zo ook de berichten die ik kreeg toegestuurd. Ik zag opgewonden kleuterklassen vol verbazing staren en wijzen, talrijke fotografen uitgerust met statief en lenzenarsenaal onder de walvis wandelen en zitten, details observeren en bediscussiëren. Je zou bijna kunnen zeggen: empirisch onderzoeken. Ik werd bedankt per brief, per mail en in persoon voor het bieden van verwondering, maar evenzeer beschuldigd van blasfemie. De diversiteit in reacties en controversie die de installatie opwekte, staafden mijn overtuiging dat het opzet was geslaagd.

Deze opstelling maakte deel uit van mijn oefening naar het invullen van wetenschapsbeleving en het vertalen van wetenschappelijk denken naar een tentoonstellingscontext. Ik was die denkoefening gestart nadat de UGent had besloten haar academische collecties te ontsluiten in een nieuw publieksmuseum. Ze had de moedige beslissing genomen te investeren in het beheer van haar academisch erfgoed en het bouwen van een huis om dat erfgoed te delen met een publiek. De onmiddellijke vraag die daaruit volgt, is welk verhaal die objecten dan moeten vertellen. Welke identiteit dat museum dan moet aannemen, waar het zich positioneert tegenover

zowel de onderzoeksgemeenschap als de samenleving waarin het resideert. Welke maatschappelijke rol moet het vervullen?

Wat volgt is mijn persoonlijke stand van zaken in die denkoefening. Welke unieke positie kan een museum in het landschap van wetenschap en zijn communicatie rond kennisproductie innemen, en hoe? Waarom is het vandaag, anno 2020, wanneer het populisme hoogtij viert, belangrijk dat we als wetenschapsmuseum op de doorsnede tussen cultuur en wetenschap die plek invullen? In een wereld waar antwoorden op complexe vraagstukken snel en rechttoe rechtaan moeten worden geformuleerd zonder mogelijkheid op revisie of aftoetsen, ligt het kritisch denken onder vuur. Het lijkt me een niet te onderschatten gif dat binnensluipt in ons brein en in de samenleving. Een belangrijke missie van wetenschapsmusea moet liggen in het ontsluiten van de wetenschappelijke attitude. Het museum moet samen met zijn gemeenschap uitdragen waarom nuance, zelfbespiegeling en twijfel geen zwakte maar een absolute sterkte in het proces van kenniscreatie zijn. Het is een rol die we als wetenschapsmuseum moeten claimen. De denkoefening werd een manifest, een beginselverklaring in progress, waarbij de oefening nooit af is maar een open einde heeft. Ik laat ze open om bij te stellen, als voortdurend experiment. Niet geheel tot mijn verbazing,

blijkt mijn passie om kunst met wetenschap te verweven, als een rode draad impliciet en expliciet aanwezig te zijn in het manifest.

HUIS
 K. SAAMSTIND.
 M. PLACENT.
 MATRIX
 K. OPP. BUIGER
 J. DIEPE BUIGER
 I. TENDO INTEROSSEUS
 H. LIG. INTERSESAM.
 G. LIG. SES. OBLI.
 F. SESAM. BREDE
 D. LIG. SES. RECT.
 E. STRAALKUSSEN
 L. MIDD. STRAALGROEVE
 Q. BURSA PODOTROCHLEA

1. Durf kwetsbaar te zijn

Als cultuurmakers krijgen we wel eens de taak toegeschoven om verwondering op te roepen. Betoveren, prikkelen en stimuleren van de individuele en gezamenlijke menselijke geest. Verwondering opwekken in deze huidige tijden is geen eenvoudig gegeven. Je moet er al bijna een walvis naar een kathedraal voor verslepen. Wanneer niet wordt gefocust op het didactische aspect van wetenschapsmusea, wordt vaak gewezen op het betoverende karakter van de collectie. Het klopt dat collecties die nieuwsgierigheid en verwondering oproepen, ideaal zijn om publiek aan te trekken. Zoiets heet niet voor niets een curiositeiten- of wonderkabinet. Zo'n collectie getuigt van de nieuwsgierige en exploratieve natuur van de mens, de verzameldrang om de wereld te vatten en de zoektocht naar kennis. Toch loop ik niet zo hoog op met de communicatie van verwondering als primordiale drijfveer van de mens om wetenschap te beoefenen. Noch met het idee om dit wonder uit te buiten om zielekens voor de wetenschap te winnen. Akkoord, we zijn met z'n allen op zoek naar betovering, sommigen zelfs naar dat ene wonder dat zingeving brengt. De zoektocht en vooral het idee dat de ultieme probleemoplossende sleutel vindbaar is, biedt troost in de ondraaglijke lichtheid van het bestaan. We blijven vechten tegen

alledaagse beslommeringen en hopen wat soelaas en berusting te vinden in een moment van geluk door liefde, vriendschap, entertainment, sport, schoonheid, cultuur of wat het ook zijn mag. Dat die zoektocht universeel en tijdloos is, enfin des mensen dus, dat zal ook wel.

Akkoord, het verwerven van inzicht en kennisvergaring kan absoluut gelukzaligheid brengen. Maar het representeert naar mijn mening slechts een deel van de waarheid om onze drijfveer naar wetenschappelijke kennis eenduidig toe te schrijven aan de queeste voor het ongrijpbare, aan onze nieuwsgierige menselijke natuur die ons onverzadigbaar van het ene naar het andere wonder leidt. De realiteit zegt dat financiering van onderzoek onderhevig is aan en gestuurd wordt door economische en geopolitieke motivatie. Dat is problematisch, maar we moeten het durven te zeggen, en het evenmin verhullen voor een breder publiek. In die zin bekrachtigt het beeld van wonder als motor voor kenniscreatie een vertekend, geromantiseerd beeld van wetenschap en een problematische visie op de wetenschapper. Het vertrekt naar mijn aanvoelen vanuit een defensieve houding, vanuit een gedachte dat we op een of andere manier moeten vergoelijken dat we wetenschap bedrijven. Het ruikt me te zeer naar wetenschap representeren als een praktijk uit de nieuwe Pixarfilm om zieltjes te winnen en beleidsmakers te overtuigen tot investering.

Misschien heb ik vooral een probleem met het woord 'wonder': het roept bij mij een associatie op met woligheid, wat me wat argwanend maakt. Ik ga meteen op zoek naar de verkooptruc. Ik zie meer in het - toegegeven, minder sexy - woord 'overpeinzing' of ook wel 'twijfel' als een gemeenschappelijke motor van de geest van de wetenschapper én de kunstenaar.

Ik ben nu wellicht heel scherp. Het klopt dat het wetenschappelijk denken sinds zijn ontstaan tijdens de wetenschappelijke revolutie onder vuur ligt. In het huidige tijdsgewricht heeft het verwerpen ervan zelfs een politieke dimensie verworven. We moeten het wetenschappelijk denken met lijf en leden verdedigen, willen we voortschrijdende inzichten verwerven die op feiten gefundeerd zijn. Dat veroorzaakt een spanningsboog tussen enerzijds steeds meer gespecialiseerd en moeilijk te duiden onderzoek(sresultaten) én de betrokkenheid van iedereen die het aanbelangt (de wereldbevolking dus). De oplossing ligt niet in het bedrijven van wetenschap in de ivoren toren, zonder participatie van de samenleving om pas naar buiten te treden met de succesverhalen. Daar zijn we het nu wel stilaan over eens. Maar hoe we wetenschap en haar methode van kenniscreatie dan wel moeten communiceren, stelt ons voor enorme uitdagingen. Het is nu eenmaal een moeilijk te duiden concept, een manier van denken die tegen onze menselijke intuïtie

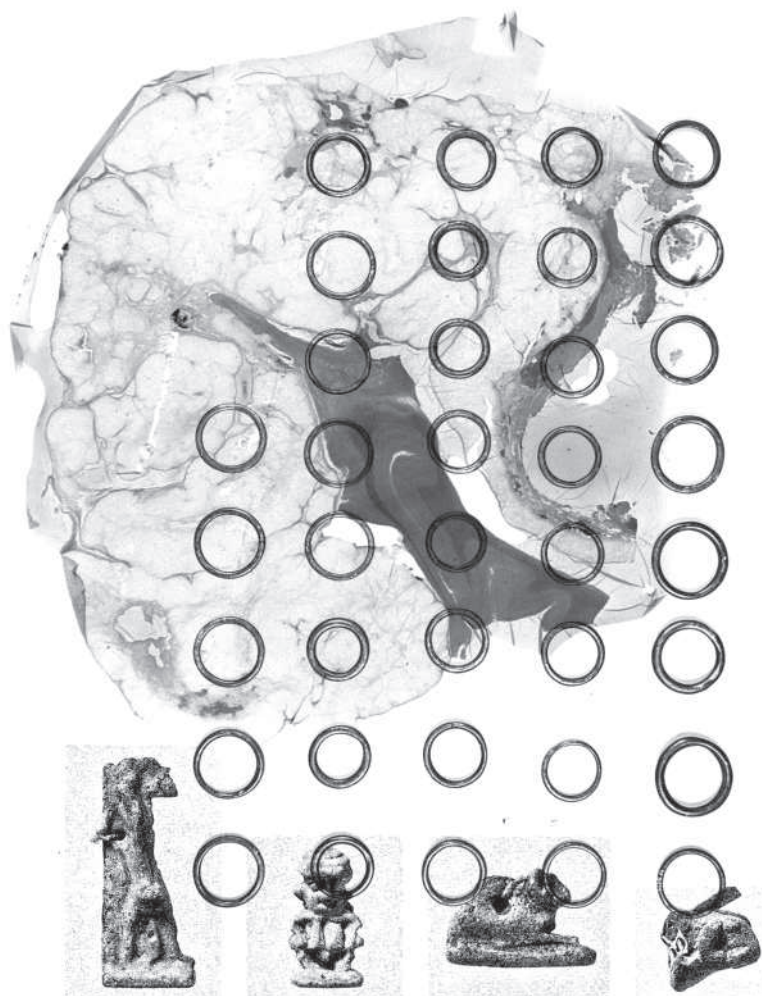
ingaat en die ons confronteert met ons feilbare brein. Met dat laatste hebben we het bijzonder moeilijk. Het impliceert immers dat we moeten aanvaarden dat we van nature uit minder in staat zijn om door het bos de bomen te zien dan ons ego ons wil doen geloven. Nobelprijswinnaar Daniel Kahneman verwoordde het als volgt in zijn alom prezen boek *Thinking Fast and Slow*.

Our comforting conviction that the world makes sense rests on a secure foundation: our almost unlimited ability to ignore our ignorance.

Ligt de oplossing er soms in om dan maar alles te reduceren tot 'Einstein voor dummy's,' waarbij alle struikelblokken vermeden worden? Neen, dat lijkt al te veel op barnumreclame om alles via een dikke zeemzoete glazuurlaag vlotter naar binnen te werken. Het doet wetenschap oneer aan en verbergt net datgene wat wetenschap zo prachtig en fascinerend maakt. Wetenschap is een door mensen gecreëerde manier van denken om op de meest betrouwbare wijze kennis te verzamelen. Ze heeft ons inzichten verschaft die ons, ja, soms hebben verwonderd en soms een stukje houvast hebben geboden in de complexe en chaotische werkelijkheid die ons omringt. Maar ze is en blijft een menselijke activiteit onderhevig aan falen, conflict, misbruik enzovoort.

En dat maakt haar kwetsbaar. Die kwetsbaarheid trachten te verdoezelen om te overtuigen en te rekruteren, is volgens mij echter fout. Het is linkse politieke stromingen in Europa tijdens verkiezingsrondes in de laatste decennia ook enigszins misvallen om een complexe realiteit van globalisering en multiculturele samenlevingen te verkopen als een moeiteloze en snelle win-win voor iedereen.

Uiteraard is er een wezenlijk verschil tussen politieke en wetenschappelijke strategieën. De vergelijking zit in de communicatie van een complexe realiteit naar een kiespubliek, letterlijk of figuurlijk. Mogen we de kwetsbaarheid en de menselijkheid van de wetenschappelijke praktijk ontsluiten? Of riskeren we in deze fragiele tijden waarin wordt gehunkerd naar absolute waarheden, daardoor potentiële aanhangers te verliezen? Die angst schuilt aan de basis van de weerstand tegen het ontsluiten van kwetsbaarheid in wetenschap. Maar ze is gebaseerd op intuïtie, en zou dus door wetenschappers niet nagevolgd mogen worden. Er is niks fout met kwetsbaarheid, integendeel, daarin ligt net zoveel schoonheid verscholen. Als curator van wetenschapstentoonstellingen wil ik bepleiten om de strijd tussen menselijke intuïtie en onderzoek te tonen, om ook het falen van wetenschappers en de realiteit rond financiering te durven communiceren. Het maakt wetenschap menselijker en toegankelijker.

132

133

134

135

2. Geef niet alleen antwoorden, evoceer vragen

Wetenschap en wetenschapsmusea lijden vaak onder de kritiek dat ze onttoveren, de magie doorgronden en ontbloten. Als curator ging ik aan de slag met de vraag of er een wezenlijk verschil is in de manier waarop bezoekers worden uitgedaagd in wetenschapsmusea dan wel in kunstmusea. Is de verwachting van het publiek anders? En is wat we als museummedewerkers beogen, dan eigenlijk anders?

Een van de belangrijkste motivaties die bezoekers aanhalen om een museum te bezoeken, is bijleren. Musea worden aangestipt als een van de meest betrouwbare bronnen van informatie. Dat legt een zware verantwoordelijkheid op de schouders van tentoonstellers. Informatieoverdracht is ontegensprekelijk een van de kerntaken van een museum. Maar hoe breng je die informatie over op een manier dat ze mensen bijblijft en raakt tot in de kern? Ik ben een museumliefhebber, een veelvraat wanneer het op tentoonstellingen bezoeken aankomt. En ik ben daar in se weinig kieskeurig in. Ik zoek wel informatie die voor mijn part best verdiepend mag zijn, maar in een tentoonstelling wil ik toch in hoofdzaak geraakt worden. Als buitenkomen uit de schouwburg na het zien van een sterk toneelstuk, een aangrijpende film of een meeslepend concert en er dagen

later nog op aan het kauwen zijn. Wanneer ik voel dat ik de ervaring moet verwerken, de drang voel ze te delen met vrienden, dan is een tentoonstellingsbezoek voor mij geslaagd.

De manier waarop kunstmusea versus wetenschapsmusea dat pogen te doen, is heel verschillend. De eerste bevinden zich traditioneel in de culturele sector, de tweede zijn eerder gepositioneerd in het veld onderwijs, wetenschap en innovatie. In veel natuurhistorische en andere wetenschapsmusea wordt vaak vooral geduid. Paradigma's worden historisch gekaderd en theoretisch onderbouwd. Indien het helemaal goed is, hoort er nog een doe-opdracht bij om het natuurfenomeen zelf waar te nemen. En als kers op de taart moet het best nog plezierig zijn, om het *science is fun*-concept te spijzen. Zo is het leerproces dat de bezoeker doorloopt, netjes wetenschappelijk onderbouwd en zijn alle leerprofielen mooi aangesproken. Op zich niks mis mee, maar waar komt dan het opwekken van reflectie aan bod? Moet de informatie die wordt aangereikt, zo behapbaar en snel consumeerbaar zijn of mogen we eerder zaadjes planten waarmee de bezoeker zelf aan de slag gaat?

Het museum als plek voor passieve kennisoverdracht behoort sowieso tot het verleden. Charles Leadbeater, lid van Demos, een Londense denktank in de ontwikke-